

Een overzicht van sociologische theorieën over jongeren

Brigitte van Dam en Leo B. van Snippenburg

1. Inleiding

De periode na de Tweede Wereldoorlog werd gekenmerkt door snelle maatschappelijke veranderingen. De welvaart groeide, de hoeveelheid vrije tijd nam toe en sober leven en hard werken kregen geleidelijk minder nadruk. Met name jongeren werden door deze ontwikkelingen beïnvloed. De onderwijsduur werd langer en mede daardoor raakten zij meer op elkaar betrokken in 'peergroups'. Er ontwikkelden zich allerlei vrijetijdsculturen, waarmee jongeren onder invloed kwamen van de op massaconsumptie gerichte amusementsindustrie die handig inspeelde op de behoeften van deze nieuwe categorie consumenten. Vanuit hun bezorgdheid over de 'verwilderings' van de jeugd bestempelden veel volwassen jongeren als een maatschappelijk probleem (Van der Lans 1980; Brounts 1984). Daardoor groeide de behoefte aan informatie, met name bij de overheid, hetgeen leidde tot een aantal probleemgerichte onderzoeken (zie Meyers en Du Bois-Reymond 1987). Tegelijkertijd raakten echter ook theoretisch gerichte sociologen meer geïnteresseerd in jongeren in de overgangsfase tussen jeugd en volwassenheid. In de meeste theoretische studies die uit die belangstelling voortvloeiden, kwam de nadruk te liggen op een algemene typering; iedere nieuwe generatie jongeren werd in haar geheel gekarakteriseerd naar juist die kenmerken waarmee zij van andere generaties verschilde. Veelal waren de naar voren gehaalde kenmerken echter slechts van toepassing op een spraakmakende minderheid. Zo sprak Schelsky (1957) over de generatie jongeren van de jaren vijftig als de 'skeptische Generation', Becker (1985, 1987, 1989) over die van de jaren zestig als de protestgeneratie en Lasch (1979) over grote groepen jongeren van de jaren zeventig als narcisten. Zelfs nu nog zijn dergelijke eenvormige typering gemeengoed. De huidige generatie jongeren zou gekenmerkt worden door 'politieke apathie' en 'nieuwe burgerlijkheid'. Hoewel door veel auteurs eigenlijk niet zo bedoeld, gingen deze ideaaltypen als stereotypen een eigen leven leiden.

* Met dank aan prof. dr. H.A. Becker en dr. W. Meeus voor hun waardevolle op- en aanmerkingen.

Er zijn echter ook sociologen geweest die expliciet hebben gewezen op de culturele verscheidenheid die in iedere generatie aanwezig is. Zo gaf Mannheim (1928/1964) reeds uitdrukkelijk aan dat generaties uit diverse eenheden bestaan die er soms polair tegengestelde waardenoriëntaties en denkbeelden op na kunnen houden. Ook Becker (1989) wijst, in navolging van Mannheim, op deze culturele diversiteit. Verder zijn de studies van de zogenoemde Birmingham School (CCCS) voorbeelden van meer genuanceerde benaderingen, evenals de Duitse SINUS- en SHELL-onderzoeksprojecten en de in Nederland, geïnspireerd door het CCCS, opgekomen leefwereldonderzoeken.

In dit artikel geven we een overzicht van belangrijke theoretische benaderingen van jongeren¹ in de overgangsfase van jeugd naar volwassenheid, die sinds de Tweede Wereldoorlog zijn verschenen. We besteden aandacht aan zowel 'ideaaltypische' als aan meer genuanceerde benaderingen. Het geheel vormt geen duidelijke traditie, daarvoor is de samenhang te gering. In dit korte bestek kunnen we dan ook slechts enkele hoofdlijnen aangeven waarlangs de wetenschappelijke theorievorming over en het onderzoek naar jongeren zich hebben ontwikkeld (zie hiervoor ook Griese 1977). De grote hoeveelheid direct probleemgerichte en veelal ad hoc ondernomen jongerenonderzoeken laten we buiten beschouwing.²

We beginnen met het indrukwekkende essay van Karl Mannheim, *Das Problem der Generationen*, dat reeds in 1928 verscheen en voor veel latere auteurs als referentiekader heeft gediend. Vervolgens beschrijven we een viertal in de daarop volgende studies te onderscheiden benaderingen van jongeren en gaan na in hoeverre de ideeën van Mannheim daarin zijn terug te vinden.

2. De generatietheorie van Mannheim

Sprekend over jongerentheorieën in de sociologie kan men niet om het werk van Karl Mannheim heen. Strikt genomen is deze auteur niet onder te brengen in de rij van typische theoretici over jongeren; zijn werk is meer kennissociologisch van aard. In menige studie over de levensfase tussen jeugd en volwassenheid klinken echter ideeën door uit Mannheims opstel over generatievorming en de betekenis daarvan voor de dynamiek van de samenleving.

Het begrip 'generatie' heeft van oudsher een genealogische betekenis. Men doelde ermee op het ritme van de voortdurende afwisseling van ouderen door jongeren via het biologische proces van geboorte, groei naar volwassenheid en dood. Binnen een familie vormen in die zin de ouders een generatie, de kinderen een volgende generatie en hun kinderen weer de daaropvolgende (Cobben 1977). De generatieduur werd gesteld op ongeveer dertig jaar, de gemiddelde leeftijd waarop mensen kinderen krijgen.

In de 19e eeuw kreeg het generatiebegrip een andere betekenis. Sociologen

gingen zich toen meer bezig houden met sociaal-historische veranderingen en brachten deze in verband met de generatiewisseling. Twee verschillende benaderingen traden daarbij naar voren. De positivistische benadering van met name Comte (1949) legde een direct verband tussen het biologische ritme van de generatiewisseling en het historische veranderingsproces. De snelheid van dit proces werd afhankelijk verondersteld van de tijdsduur waarin een generatie cultuurdrager is. Men ging ervan uit dat een volgende generatie in het algemeen na ongeveer dertig jaar de fakkel overneemt en dat de samenleving zich aldus om de dertig jaar zou vernieuwen. Volgens Comte zou een verlenging van de gemiddelde levensduur van de mens het tempo van het sociale veranderingsproces vertragen, terwijl een verkorting het tempo zou opvoeren. Het is duidelijk dat deze nogal mathematische gedachtengang de werkelijkheid geen recht deed, temeer niet omdat totaal geen rekening werd gehouden met autonome aspecten van de sociaal-historische ontwikkelingen.

Een heel ander uitgangspunt had de romantisch-historische benadering waar-toe met name Dilthey (1865, 1968) de aanzet heeft gegeven. Hierin staat de idee centraal dat geschiedenis en cultuur van grote betekenis zijn voor het ontstaan van generaties als culturele eenheden. Een generatie is volgens Dilthey meer dan een groep individuen die allen in dezelfde periode zijn geboren en opgegroeid. Als gevolg van het feit dat gelijktijdig opgroeiende mensen gedurende hun jeugd, hun formatieve periode en ook in latere jaren ingrijpende maatschappelijke gebeurtenissen gezamenlijk en in ongeveer dezelfde leeftijdsfase doormaken, ontwikkelt zich een zekere culturele verbondenheid. Zo ontstaan onder invloed van historische ontwikkelingen generatieverschillen, omdat individuen die op een ander tijdstip zijn geboren aan andere invloeden blootstaan. De romantisch-historische benadering ging hiermee in de richting van een sociologische wijze van denken, maar verloor het biologische aspect van de generatiewisseling teveel uit het oog.

Mannheim bracht beide visies bijeen. Hij wees erop dat het biologische gegeven van de opeenvolging van cohorten de basis vormt van continuïteit én van verschillen tussen generaties. Maatschappelijke gebeurtenissen echter brengen het proces van generatievorming daadwerkelijk op gang. Mannheim werkte de generatie-idee verder uit aan de hand van een drietal begrippen. Een verzameling individuen die in ongeveer dezelfde tijd in dezelfde sociaal-culturele ruimte is geboren, noemde hij een 'Generationslagerung', te vertalen met de term 'generatielocatie'. Deze mensen groeien in een bepaalde historische periode op en hebben als gezamenlijk kenmerk dat ze allen in principe de mogelijkheid hebben belangrijke gebeurtenissen en ontwikkelingen van die periode mee te maken. Het deel uitmaken van een generatielocatie hoeft op zich geen verdere verbondenheid tot gevolg te hebben, de generatielocatie waarin mensen opgroeien begrenst slechts hun mogelijkheden.

Gedurende de overgangsfase van jeugd naar volwassenheid verruimt zich bij jongeren de intellectuele horizon in versneld tempo en raken ze betrokken op maatschappelijke en politieke gebeurtenissen. Ervaringen, opgedaan tijdens deze levensjaren, zijn van belang voor de vorming van cognitieve en emotionele referentiekaders, van waaruit mensen gedurende hun verdere leven maatschappelijke gebeurtenissen beleven en interpreteren (zie ook Roberts 1986). Gelijktijdige formatieve ervaringen geven dan ook een zekere gemeenschappelijkheid, waardoor zich bepaalde culturele 'verbondenheden' kunnen ontwikkelen. Mannheim spreekt dan van een 'Generationszusammenhang', een generatiesamenhang. Een generatielocatie kan, aldus Mannheim, verschillende samenhangen bevatten, wanneer een deel ervan historische gebeurtenissen meemaakt die aan een ander deel min of meer voorbijgaan.³

Binnen een generatiesamenhang kunnen ten slotte 'Generationseinheiten' (generatie-eenheden) ontstaan. Vanuit een gelijke structurele en culturele achtergrond ervaren en verwerken individuen binnen een samenhang de in de formatieve periode gemeenschappelijk doorgemaakte gebeurtenissen op dezelfde wijze. Als gevolg daarvan zal er een zekere culturele verbondenheid tussen betreffende individuen ontstaan; zij zullen in grote lijnen dezelfde levensbeschouwelijke opvattingen, waarden en daaruit voortvloeiende attitudes en gedragingen ontwikkelen en zo een generatie-eenheid vormen. Men kan hierbij denken aan de hoger opgeleide jongeren uit de middenklasse in de Verenigde Staten, in de jaren zestig de kern van de toenmalige protestbewegingen.

Rondom bepaalde actuele gebeurtenissen kunnen zich tegengestelde generatie-eenheden ontwikkelen.⁴ Een voorbeeld hiervan is in de Westeuropese landen de gelijktijdige opkomst rond 1980 van geweldadige, vaak racistische jongerensubculturen ('skinheads') naast de eveneens opvallende, maar kleurrijker en vredelievender subcultuur van de 'punks', die de levensstijl van de gevestigde middenklasse verfoeiden. Beide groeperingen maakten in hun formatieve periode de in de jaren zeventig om zich heen grijpende sociaal-economische stagnatie en de teloorgang van de uit de jaren zestig stammende brede protestbeweging mee; de wijze waarop ze deze gebeurtenissen verwerkten was geheel verschillend. Generatie-eenheden spelen volgens Mannheim bij historische veranderingen een actieve rol omdat zij bepaalde culturele onderstromen, die latent aanwezig zijn maar nog niet tot het bewustzijn van grote groeperingen zijn doorgedrongen, oppikken en vitaliseren. Dergelijke actieve generatie-eenheden kunnen met name ontstaan in perioden van snelle maatschappelijke ontwikkelingen.

In Mannheims generatietheorie komen enkele belangrijke gedachten naar voren. Zowel de biologische basis als de sociaal-historische ontwikkelingen in een bepaalde periode zijn van belang voor het proces van generatievorming. De maatschappelijke omstandigheden en ingrijpende gebeurtenissen die jongeren tijdens de overgang van de jeugd naar volwassenheid ervaren, vormen generatie-

samenhangen binnen een generatielocatie. Deze generatiesamenhangen worden op hun beurt weer gekenmerkt door subculturele verscheidenheid in de vorm van generatie-eenheden. Het zijn deze eenheden die als het ware scharnierpunten vormen in het sociaal-historische veranderingsproces. In onze verdere beschrijving van sociologische theorievorming over jongeren komen we op deze ideeën terug.

3. 'Jong zijn' in de functionalistische benadering

De functionalistische stroming neemt te midden van de sociologische benaderingen van jongeren een bijzondere plaats in. We vinden er de ideeën van Mannheim nauwelijks in terug. Functionalisten gaan uit van de idee dat de maatschappij is op te vatten als een systeem, als een uitgebalanceerd en geïntegreerd geheel. Instituties zijn te verklaren vanuit hun functie voor de samenleving. Met name Parsons (1942) en Eisenstadt (1964) hebben aanzetten gegeven tot een functionalistische visie op het generatieprobleem. De voornaamste taak waarvoor een sociaal systeem zich volgens de functionaristen gesteld ziet, is het garanderen van het voortbestaan van zijn eigen structuur. Dit gebeurt onder meer via het socialisatieproces, waarin nieuwe leden worden voorbereid op hun latere positie in het geheel. Jongeren nemen op een bepaald moment de taken van ouderen over en hierin ligt volgens Bettelheim (1963) de kern van het generatieconflict. De ouderen geven hun positie niet zomaar op en er ontstaat wrijving (Parsons 1963). Jongeren krijgen tijdens de overgang naar volwassenheid bovendien te maken met specifieke adolescentieproblemen, die mede het gevolg zijn van de kloof die in moderne samenlevingen is ontstaan tussen de kindfase en de volwassenheid (Eisenstadt 1964). Kinderen groeien op in sociale verbanden die zijn gebaseerd op affectieve relaties, maar komen als zij volwassen worden terecht in een samenleving waarin zakelijke verbanden bepalend zijn. Hoe complexer de samenleving, hoe moeilijker het integratieproces verloopt. Dit werkt volgens Eisenstadt het ontstaan van jeugdbewegingen in de hand. Deze bewegingen kunnen de problemen van de jeugd opvangen en een uitlaatklep vormen voor spanningen. Zij zijn dus niet zozeer uitingen van opstand tegen de sociale orde, als wel van pogingen toe te treden tot die orde en hebben daarmee feitelijk een regulerende functie. De jeugdcultuur wordt daarmee een 'Übergangsinstitution' (Allerbeck en Rosenmayr 1976: 99). Jongerenproblemen kunnen vervolgens gemakkelijk geduid worden als tijdelijke spanningen, voortkomend uit pogingen van jongeren een plaats te verwerven in de samenleving en de oudere generatie op te volgen.⁵

Een auteur wiens werk verwant is aan de theorie van Eisenstadt is Tenbruck (1962). De benadering van Tenbruck is niet echt functionalistisch te noemen, wel komen er enkele min of meer functionalistische ideeën in voor, zoals die van de

institutionalisering van de jeugdfase. Tenbruck beschrijft hoe in complexe samenlevingen geleidelijk een kloof is ontstaan tussen traditionele groepsverbanden als gezin, kerk en lokale gemeenschap enerzijds en moderne maatschappelijke organisaties als school, bedrijf en politieke organisatie anderzijds. De traditionele verbanden hebben hun socialisatiefunctie gedeeltelijk verloren, zij kunnen jeugdigen niet meer voldoende voorbereiden op hun latere functioneren in de samenleving. Tenbruck benadert het thema vooral roltheoretisch. Hedendaagse samenlevingen kenmerken zich door een verregaande differentiatie van rollen en rollensystemen, nieuwe processen van groepsvorming zijn een onvermijdelijk gevolg van industrialisering en secularisering. Tenbruck signaleert een proces van 'Entgrenzung des Menschen aus stabilen Gruppenverhältnissen' (1962: 30), die gekenmerkt werden door heterogeniteit van leeftijden, naar een hergroepering in meer leeftijdshomogene groepen. Dit proces doet zich ook voor bij de overgang van jeugd naar volwassenheid. Jongeren oriënteren zich in toenemende mate op elkaar en vormen daardoor steeds meer aparte sociale groepen met eigen waarden, normen en rollen en eigen wijzen van handelen. Het socialisatieproces kan niet meer geheel in het gezin worden voltooid en wordt onder andere voortgezet in het schoolwezen. De jongerenfase is daarmee een relatief autonome fase geworden, waarbinnen een belangrijk deel van de persoonlijkheidsontwikkeling plaats vindt en waarbinnen gezamenlijke problemen met betrekking tot de overgang naar volwassenheid een oplossing vinden. Tenbruck spreekt van een 'Sozialisierung in eigener Regie' (1962: 97). De jongerencultuur vervult zo een belangrijke functie in de moderne samenleving.

Zoals al is opgemerkt vinden we van Mannheims ideeën weinig terug bij de functionalisten. Zij zien generaties als min of meer homogene leeftijdsgroepen zonder oog te hebben voor de culturele verscheidenheid daarbinnen. Ook leggen zij nauwelijks verband tussen het proces van generatievorming en dat van sociale verandering. Sociale systemen worden voorgesteld als betrekkelijk stabiele constellaties. Nieuwe generaties voegen zich op den duur in de bestaande orde, generatieconflicten zijn slechts tijdelijke verschijnselen. Functionalisten letten vooral op de mechanismen die zorgen voor een ordelijke openvolging van leeftijdsgroepen in het sociaal systeem. In de loop van de jaren zestig bleek deze visie echter te kort te schieten toen hoger opgeleide jongeren zich kritisch gingen opstellen ten opzichte van gevestigde structuren en de aanzet gaven tot belangrijke vernieuwingen.⁶

Hoewel de functionalistische benadering belangrijke beperkingen kent, heeft zij een belangrijke bijdrage geleverd aan de theorievorming over jongeren. Functionalistische auteurs hebben beschreven hoe de jongerenfase geleidelijk een relatief autonome fase werd doordat de relaties binnen de bredere samenleving steeds meer gingen verschillen van die binnen het gezin. Verder hebben zij

duidelijk gemaakt hoe jeugdculturen voor jongeren een belangrijke rol kunnen vervullen bij de overgang van de jeugd naar volwassenheid.

4. Jongeren als generaties

In het werk van wat we hier de 'generatiesociologen'⁷ zullen noemen, vinden we de ideeën van Mannheim veel duidelijker terug dan bij de functionalisten. De eerste belangrijke naoorlogse vertegenwoordiger van eerstgenoemde groep was Schelsky (1957) met zijn omvangrijke studie *Die skeptische Generation*. Hierin treffen we een beschrijving aan van de naoorlogse jongeren in Duitsland. Schelsky onderscheidt in deze studie drie lagen van maatschappelijke inwerking op de jeugd, die in een min of meer cumulatieve verhouding tot elkaar staan. De eerste laag is die van de sociale grondvormen, waartoe hij onder andere het gezin, de geslachtsrollen en de openbare orde rekent. De jeugd maakt zich geleidelijk los uit het herkomstgezin en gaat over naar de status van volwassene. Mensen in alle culturen en van alle tijden maken deze overgang mee. De tweede laag van inwerking is die van de samenlevings- en produktieverhoudingen. Deze laag, het resultaat van een lange historische ontwikkeling, bepaalt de wijze waarop genoemde overgang verloopt. Zo was het volwassen worden in voorindustriële samenlevingen een vrij geruisloos verlopend proces, omdat deze zich kenmerkten door kleinschaligheid en affectieve relaties en de structuur van de samenleving en van het gezin nog dicht bij elkaar lagen. In moderne samenlevingen daarentegen overheersen functionaliteit en grootschaligheid en zijn de relaties tussen mensen overwegend zakelijk. Hierdoor is de overgang van kind naar volwassene, van de wereld van intieme gezinsrelaties naar die van zakelijke contacten zeer groot en wordt de jeugdfase gekenmerkt door onzekerheid en zoeken naar oriëntatiepunten. De derde laag van maatschappelijke inwerking op de jeugd is de actuele politieke situatie van een samenleving. Deze is bepalend voor het tot stand komen van een historisch generatiebeeld van de jeugd. Zo ontstond rond de eeuwwisseling de generatie van de jeugdbewegingen, tijdens de Tweede Wereldoorlog de generatie van de politieke jeugd (de Hitlerjeugd) en in de periode na de oorlog de sceptische generatie.

We herkennen in Schelsky's theorie globaal de ideeën van Mannheim. Ingrijpende maatschappelijke ontwikkelingen en gebeurtenissen die mensen in hun formatieve fase ondergaan, hebben generatievorming tot gevolg. Zo moet het scepticisme van de naoorlogse jongeren worden gezien als een gevolg van de oorlogservaringen die het geloof in politiek en ideologieën ondermijnen. Schelsky's theorie is verder gebaseerd op Mannheims idee dat de maatschappij voortdurend aan veranderingen onderhevig is, een proces dat mede op gang blijft door de continue opeenvolging van generaties. De maatschappelijke veranderingen liggen in een bepaalde lijn, zij vloeien voort uit de situatie in de

voorgaande periode. Schelsky besteedt echter weinig aandacht aan verschillen in de wijze waarop diverse groeperingen binnen een generatie dezelfde ingrijpende ervaringen verwerken, dus aan het ontstaan van generatie-eenheden.

De Nederlandse socioloog Van Hessen (1964) neemt in deze groep van generatiesociologen een bijzondere plaats in, omdat in zijn werk ook enkele functionalistische ideeën zijn te vinden. Van Hessen haalde met name de beleving van het 'samen jong zijn' naar voren, want het jeugdgroepsleven heeft volgens hem belevingswaarde in zichzelf. In de onderlinge omgang van jongeren, in hun relaties en gedragingen, is een bepaalde structuur te onderkennen, door Van Hessen aangeduid als het jeugdbestel. Hierin bestaan variaties naar geslacht, klassen en woonomgeving, maar het bestel als zodanig is vrij stabiel. Jongeren blijven steeds op elkaar betrokken en hun wijze van omgang ligt vast in codes. Het jeugdbestel vervult zo een belangrijke rol in de opbouw van generaties. Bovendien neemt het jeugdleven in de samenleving een relatief autonome plaats in. Het uitgangspunt van Van Hessen lijkt verder op dat van Schelsky. Ook Van Hessen beziet de jongeren van een bepaalde periode als een generatie die hij een eigen plaats geeft in de voortgang van de samenleving. Hij formuleerde echter een theorie die de gehele historische ontwikkeling van de cultuur omvat, van primitief-agrarisch tot modern (zie Brentjens 1978). In deze ontwikkeling heeft het groepsleven van jongeren volgens Van Hessen steeds verschillende taken vervuld ten opzichte van de volwassenenwereld, waarbij het zich parallel aan de cultuur ontwikkelde. Daarbij veranderde de functie van de jonge generatie voor de samenleving van een behoudende naar een vernieuwende. Die vernieuwende invloed van de jeugd begon gedurende de eerste helft van deze eeuw bij de opkomst van de idealistische jeugdbewegingen die streefden naar een betere samenleving. Hieruit spreekt ook de belevingswaarde van het samen jong zijn, dat leidde tot een gezamenlijk stelling nemen tegen gevestigde waarden en normen en tegen misverstanden in de samenleving. Het groepsleven is belangrijk voor jongeren, omdat daarin een eigen levensstijl tot ontwikkeling komt. Deze kan vervolgens de aanzet geven tot maatschappelijke veranderingen.

We noemen in deze paragraaf ook Inglehart (1977, 1979), hoewel deze strikt genomen niet tot de generatiesociologen gerekend kan worden omdat hij een vrij globaal generatiebegrip hanteert. Zijn gegevens kunnen echter wel generatiesociologisch worden geïnterpreteerd. In de jaren zeventig onderzocht Inglehart waardenveranderingen in de Westerse samenlevingen. Zijn centrale hypothese is dat de na de oorlog sterk toegenomen welvaart in deze samenlevingen heeft geleid tot onopvallende, maar desondanks belangrijke waardenverschuivingen, een 'silent revolution'. Inglehart gaat ervan uit dat gedurende kindertijd en adolescentie de basis wordt gelegd voor de persoonlijke en sociale ontwikkeling van een individu. De economische omstandigheden waaronder mensen opgroeien vinden hun weerslag in hun latere waardenoriëntaties. Wie in zijn jonge

jaren ontbering heeft geleden, zal gedurende zijn verdere leven materiële waarden belangrijk vinden. Wie daarentegen in overvloed is opgegroeid zal materiële welvaart als gegeven beschouwen en zich meer oriënteren op immateriële zaken. Op basis hiervan veronderstelt Inglehart dat oudere mensen op politiek gebied meestal de prioriteit leggen bij materiële waarden als economische zekerheid en fysieke veiligheid, omdat zij opgroeiden tijdens de economische crisis van de jaren dertig en de Tweede Wereldoorlog. De in welvaart opgegroeide naoorlogse generaties zullen daarentegen doorgaans meer immateriële waarden als medezeggenschap en vrije meningsuiting, door Inglehart aangeduid als post-materialistische waarden, belangrijk vinden.

We herkennen hierin de ideeën van Mannheim. Belangrijke gebeurtenissen die mensen in hun formatieve jaren meemaken, werken door in hun latere leven en zijn daarmee generatievormend. Inglehart leidt uit zijn bevindingen af dat in de toekomst grote politieke en sociale veranderingen zullen plaats vinden. De veranderende waardenprioriteit zal steeds luider doorklinken. Ook dit komt overeen met de gedachte van Mannheim dat maatschappelijke veranderingen mede op gang gebracht worden door het proces van de generatiewisseling. Het is overigens de vraag of de door Inglehart voorspelde veranderingen inderdaad doorzetten. De economische crisis van de jaren tachtig heeft de jongeren die in deze periode opgroeiden, geconfronteerd met structurele werkloosheid en straffe bezuinigingen. Volgens Ingleharts eigen these zou bij deze jongeren de nadruk dus weer meer op materiële waarden kunnen komen te liggen. Bevindingen van onder andere Van Snippenburg en Hendriks Vettehen (1989) en Felling en Peters (1984) lijken deze gedachtengang te bevestigen.⁸

De generatiesociologen hebben enkele belangrijke ideeën van Mannheim overgenomen. Zij wijzen op de invloed van maatschappelijke omstandigheden op het proces van generatievorming. Generaties zijn niet als louter biologische gegevenheden of functionele leeftijdsgroepen te beschouwen, maar ontstaan onder invloed van historische omstandigheden.⁹ Feitelijk is er sprake van een wisselwerking tussen sociale verandering en generaties, ook hierop hebben de generatiesociologen gewezen. Generaties beïnvloeden de waardenoriëntaties van de gehele bevolking en leveren zo een bijdrage aan het proces van culturele en sociale verandering. Echter, Mannheim wijst in dit verband expliciet op de culturele verscheidenheid binnen generaties, iets waar de generatiesociologen in hun veelal ideaaltypische beschrijvingen nauwelijks aandacht aan besteden. Deze verscheidenheid komt overigens soms wel impliciet naar voren. Zo geeft Inglehart aan dat vooral de hoger opgeleide jongeren postmaterialistisch waren georiënteerd. Zij gaven de aanzet tot het massale maatschappelijke verzet in de jaren zestig en kunnen daarmee als generatie-eenheid worden beschouwd. Dit aspect van Ingleharts studie vormt een goede overgang naar de volgende paragraaf waarin we studies beschrijven van auteurs die juist door de opkomst van

dat jongerenprotest aandacht gingen besteden aan deze hoog opgeleide jongeren uit de middenklasse.

5. De verlenging van de adolescentiefase

In de tweede helft van de jaren zestig maakten sociologen en psychologen melding van de opkomst van een nieuwe sociale categorie, die van de jongvolwassenen of post-adolescenten. Zij veronderstelden dat de opkomst van deze categorie het gevolg was van structurele maatschappelijke ontwikkelingen die zich in de industriële samenlevingen voordeden. Zo beschrijft Keniston (1968) hoe als gevolg van de snel toenemende mechanisering en automatisering steeds meer behoefte ontstaat aan hoog geschoold personeel en scholing steeds belangrijker wordt. De sterk stijgende materiële welvaart vanaf de jaren vijftig heeft het mogelijk gemaakt jongeren te laten studeren en enkele jaren vrij te stellen van economische activiteit. Feitelijk wordt daarmee hun intrede in de volwassenwereld uitgesteld, zij maken een periode van verlengde adolescentie door. Ze wonen vaak niet meer in bij de ouders, hebben een eigen kennissenkring van vooral leeftijdgenoten en ontwikkelen specifieke normen en attitudes. In die zin zijn ze sociaal relatief zelfstandig en niet meer tot de adolescenten te rekenen. In economisch opzicht echter zijn ze nog niet zelfstandig; voor hun inkomen zijn ze aangewezen op hun ouders of op institutionele regelingen (studietoelage, uitkering). Ze hebben nog geen vaste werkkring of een stabiele partnerrelatie en zijn daarmee nog niet volledig volwassen. In Duits jongerenonderzoek, zoals dat van Fischer, Fischer, Fuchs en Zinnecker (1982), bekend onder de naam SHELL-studies en dat van Tippelt en Becker (1984) van het SINUS-Instituut wordt, hoewel het zich vooral richt op een categoriale beschrijving van jongeren, ook kort aandacht besteed aan het ontstaan van de levensfase jongvolwassenheid. Waar Keniston de opkomst van deze levensfase vooral zoekt in de toenemende vraag naar hoger opgeleiden, en dus in de aanbodzijde van de economie, benadrukken Fischer cum suis in dit verband problemen aan de vraagzijde van de economie. De moderne massaproductie vraagt voortdurend om nieuwe afzetmogelijkheden en stimuleert daarmee het ontstaan van nieuwe groepen zelfstandige consumenten. Jongvolwassenen bleken zo'n groep potentiële consumenten te vormen. De commercie nam ze dan ook steeds meer serieus. De sociaal-culturele zelfstandigheid van jongeren in de verlengde overgangsfase van jeugd naar volwassenheid werd hiermee bevorderd.

Jongvolwassenen onderscheiden zich in de samenleving niet alleen door hun bijzondere sociale en economische positie. In de literatuur worden ook enkele psycho-sociale eigenschappen genoemd die specifiek met de levensfase jongvolwassenheid zijn verbonden. Jongvolwassenen hebben hun sociale persoonlijkheid ontwikkeld en daarmee de psychologische opgave van de adolescentiefase

volbracht (Erikson 1968), maar desondanks de status van volwassenen nog niet bereikt (zie ook Faber 1978 en Andriessen 1984). Ze staan afstandelijk tegenover de gevestigde instituties, omdat ze daarin nog niet zijn opgenomen en omdat ze nog niet dezelfde belangen hebben als het merendeel van de volwassenen. Dit leidt ertoe dat zij de dominante maatschappelijke waarden vaak kritisch beschouwen en relativiseren. Keniston (1974) benadrukt ook wat dit aspect betreft het belang van de verlenging van de opleidingsduur: het feit dat veel jongvolwassenen een hogere opleiding volgen, versterkt hun distantie nog eens extra. Bevindingen van Meeus (1988) lijken dit te bevestigen.

In studies over jongvolwassenen komen de ideeën van Mannheim impliciet, maar vaak ook expliciet naar voren. Onder invloed van maatschappelijke ontwikkelingen ontstaan generatiesamenhangen waarbinnen zich generatie-eenheden vormen. Jongvolwassenen vormen zo'n generatie-eenheid. Hun bijzondere maatschappelijke positie bevorderde de ontwikkeling van een specifiek subcultureel profiel. In overeenstemming met de theorie van Mannheim wijzen de in deze paragraaf genoemde auteurs er op hoe jongvolwassenen een belangrijke rol spelen in het proces van maatschappelijke verandering.

De jongvolwassenen vormen een specifieke categorie die zich in het algemeen kenmerkt door een hoge opleiding en veelal afkomstig is uit de middenklasse. Een heel andere groepering, die theoretisch nog weinig aan bod is gekomen, is die van de jongeren uit de arbeidersklasse. Deze wordt uitvoerig belicht in de marxistische benadering, waarover de volgende paragraaf gaat.

6. Jongeren als burgerlijk fenomeen

In de marxistische theorie kwamen jongeren aanvankelijk niet voor als relatief zelfstandige leeftijdsgroep en als aparte sociale categorie. Mogelijk hangt dit samen met het feit dat marxisten de jongerenfase beschouwen als een typisch burgerlijk verschijnsel. Wanneer Marx de jeugd ter sprake bracht, ging het over misstanden als verwaarlozing en kinderarbeid; de arbeidersjeugd maakte dan ook nauwelijks een jongerenfase door (zie Kreutz en Heyt 1981). Later werden jongeren doorgaans enkel aan de orde gesteld in de context van de klassenstrijd. Lenin zag in hen een actieve kracht voor de revolutionaire omwenteling van de samenleving. De jongerenprotesten in de jaren zestig waren echter ook voor marxistisch georiënteerde sociologen aanleiding de plaats van jongeren in de samenleving nader te evalueren. In West-Duitsland zijn vooral de auteurs Lessing en Liebel (1975) op de voorgrond getreden. Zij komen in feite niet met een eigen jongerentheorie, maar leveren vanuit de marxistische visie kritiek op de in hun ogen burgerlijke sociologie. Hun verwijt is dat de gevestigde sociologie de jongeren teveel definieert als eigenstandige sociale groep. Volgens Lessing en Liebel zijn jongeren echter niet los te zien van de sociale klasse waartoe zij be-

horen. In de marxistische visie is zo nauwelijks sprake van een eigenstandige jongerenfase, persoonlijkheidsontwikkeling vindt plaats binnen de sociale klasse waarvan men deel uitmaakt. Jongeren kunnen onafhankelijk van revolutionaire arbeidersbewegingen geen progressieve veranderingen in de samenleving bewerkstelligen. De jongerenrevoltes van de jaren zestig waren volgens Lessing en Liebel dan ook niet het gevolg van generatietegenstellingen, maar waren in essentie klassenconflicten: de jongerenbeweging als voorhoede in de klassenstrijd, een gedachte die ook door Herbert Marcuse (zie Schäfers 1985: 150) naar voren is gebracht. Volgens Marcuse zouden de arbeiders een revolutionaire voorhoedebeweging moeten vormen. Zij zijn echter verburgerlijkt en daarmee verworven tot een contra-revolutionaire kracht. Voorzover ze nog niet gevormd zijn door het systeem, kunnen met name de jonge intellectuelen fungeren als een revolutionaire voorhoede.

Een soortgelijke, meer post-marxistische visie treffen we aan bij Touraine (1971). Deze betoogt hoe hoger opgeleide jongeren zich verzetten tegen de toenemende technocratisering van de samenleving, omdat zij voelen dat ze worden opgeleid voor inlijving in die technocratie. De klassenstrijd heeft zich dan ook verlegd. Ging het vroeger tussen kapitalisten en arbeiders in de industriële sector, thans speelt het conflict zich af in de post-industriële maatschappij, tussen technocraten en bureaucraten enerzijds en zij die daarvoor worden opgeleid anderzijds.

Er ligt een brede kloof tussen de marxistische visie en de gebruikelijke sociologische benaderingen. Van de zijde van de sociologie is veel kritiek geuit op de marxistische visie. Klassentegenstellingen in de samenleving worden verheven tot de allesverklarende factor. Met name voor zover marxisten het uitgangspunt van een dichotome klassentegenstelling kiezen, wordt dit bestreden met het argument dat in de huidige industriële samenleving de verhoudingen veel gecompliceerder liggen. Ondanks deze fundamentele kritiek dienen we echter te erkennen dat het een verdienste van de marxistische visie is dat zij de aandacht heeft gevestigd op de in de gebruikelijke sociologie overdreven neiging de jongerenfase teveel te zien als een eigenstandig verschijnsel, waarbij onvoldoende aandacht wordt besteed aan de doorwerking van andere maatschappelijke structuren daarin.

7. De subculturele studies van het CCCS

In Engeland zijn belangrijke pogingen ondernomen de marxistische visie empirisch te onderbouwen. Toen in de loop van de jaren vijftig en zestig geleidelijk meer belangstelling voor het fenomeen van de subculturen onder jongeren ontstond, liepen Engelse onderzoekers daarbij voorop, mede als gevolg van het feit dat in Engeland al sinds de jaren vijftig een veelkleurig geheel van leefstijlen on-

der jongeren was ontstaan. Sociologen, die zich gingen bezighouden met de vraag naar de betekenis hiervan, lieten zich aanvankelijk inspireren door onderzoek en theorievorming van de Amerikaanse Chicago-School. De Chicago-School was een van de meest uitgesproken vertegenwoordigers van het deviantie-onderzoek dat onder meer geconcentreerd was op crimineel gedrag in de slums van de moderne grote steden. Het criminele milieu werd omschreven als een aparte subcultuur met eigen waarden en normen. Speciale aandacht in dat deviantie-onderzoek genoten de jongeren en het was vooral deze traditie van de Chicago-School die de Britse onderzoekers inspireerde (zie Brounts 1984: 57).

De zogenoemde 'cultural studies' in Engeland komen voort uit een fusie van literatuurkritiek en sociale geschiedschrijving. In dit onderzoeksgebied wordt de nadruk gelegd op onderzoek naar eigentijdse leefstijlen, een traditie waarvan sinds de jaren zestig vooral het Centre for Contemporary Cultural Studies (CCCS) in Birmingham een exponent is. De onderzoekers van het CCCS verzetten zich tegen het klassieke letterkundige cultuurbegrip waarin cultuur werd opgevat als het meest verfijnde van alle menselijke produkten en alledaagse cultuuruitingen werden genegeerd en gezien als schadelijke neveneffecten van de massasamenleving.¹⁰ Ze ontdeden het cultuurbegrip van zijn elitaire notie en maakten daarmee de weg vrij voor het onderzoek naar leefstijlen van allerlei maatschappelijke groepen en klassen, waaronder jongeren.

De vraag naar de betekenis van de verschillende jongerenstijlen die in Engeland verschenen, was niet te beantwoorden vanuit bestaande theorieën. De Chicago-School, waarop de Engelse onderzoekers zich aanvankelijk richtten, had aandacht besteed aan delinquent gedrag. De Engelse jongerensubculturen waren echter niet noodzakelijk delinquent. Ook de weinig genuanceerde interpretaties van het generatieconcept, niet alleen die van de functionalistische benadering maar ook die van bij voorbeeld Schelsky (dé jongeren van een bepaalde periode als één generatie) bleken niet toereikend om leefstijlen van jongeren te kunnen verklaren. Daarnaast heerste er onvrede met de vanaf het midden van de jaren vijftig ontstane idee dat het klassenonderscheid bij jongeren verdwenen zou zijn (Murdock en McCron 1976). Onder invloed van de massaproductie zou de commercie één vrijetijdscultuur voor jongeren hebben gecreëerd. De onderzoekers van het CCCS wilden een brede structurele benadering, die inzicht zou kunnen verschaffen in het ontstaan van afwijkend gedrag en subculturen. In de loop van de jaren zestig kwamen ze daarbij geleidelijk onder invloed van het marxisme, hetgeen samenhang met het in Engeland meer bekend worden van westerse marxistische tradities. De CCCS-onderzoekers wilden het verband aantonen tussen afwijkend gedrag van jongeren en het klassenconflict (zie hiervoor Frith 1987 en Brounts 1984). Subculturen van jongeren met afwijkend gedrag kwamen vooral voor in de arbeidersklasse.

Men ging na hoe de reorganisatie van de Engelse samenleving na de Tweede

Wereldoorlog heeft uitgewerkt voor de materiële basis van de arbeidersklasse. Uitgangspunt daarbij was een studie van Cohen (1977) in een volksbuurt in Londen. Nieuwe woningprogramma's en voortgaande industrialisatie veranderden het traditionele karakter van deze buurt. Evenals hun ouders ervoeren de jongeren uit de arbeidersklasse de tegenstrijdigheden en ontwrichtingen van deze veranderingen. Volgens de onderzoekers van het CCCS nemen arbeiders slechts een marginale positie in, zonder macht en status en zonder toekomstperspectief. De jeugdculturen, die met name in de vrije tijd gestalte krijgen, zijn een poging van de sterk klassebewuste jongeren tot het verkrijgen van alternatieve vormen van succes en beloning. In *Resistance through rituals* (Hall en Jefferson 1975), het standaardwerk van het CCCS, stellen de auteurs dat de afwijkende stijlen van de arbeidersjongeren uitingen zijn van non-conformistisch gedrag. Ze zijn meer dan een generatieconflict, een simpele vorm van rebellie tegen het ouderlijk gezag. Er is sprake van verzet tegen het gezag in algemene zin. Hoe we dit dienen te interpreteren, wordt duidelijk gemaakt aan de hand van het begrip 'hegemonie', afkomstig van de Italiaanse marxist Gramsci. Deze doelde hiermee op de overheersende rol van de bourgeoisie in de kapitalistische maatschappij. De bourgeoisie heeft niet alleen de beschikking over de productiemiddelen en de repressieve organen (politie en justitie), maar beheerst ook de ideologie, de wijze van denken in de samenleving. Zij legt daarmee haar waarden en overtuigingen op aan alle klassen. De klassenstrijd is dan ook niet louter economisch, er is tevens sprake van een strijd om ideeën. De onderzoekers van het CCCS interpreteren de subculturen onder jongeren als verzet tegen de heersende ideologie.

Voor de interpretatie van de subculturele stijlen maken de onderzoekers van het CCCS onder meer gebruik van het werk van Barthes, die zich uitgebreid heeft bezig gehouden met semiotiek, de rol van tekens in het alledaagse leven. Kleding, haarstijlen, namen en dergelijke hebben een maatschappelijke achtergrond en betekenis. In de bestudeerde subculturele stijlen komt het verschijnsel 'bricolage' veel voor, het in één stijl combineren van tekens uit geheel verschillende contexten. Jongeren geven zo uitdrukking aan tegenstrijdigheden in de heersende cultuur met gebruikmaking van datgene waarover ze zeggenschap hebben: hun vrije tijd en hun stijl van kleden en gedragen. De subculturen kunnen echter niet meer dan de situatie van jongeren wat opfleuren. Ze geven jongeren geen werkelijke macht en leiden niet tot 'vezenlijke' maatschappelijke veranderingen.

De subculturele benadering van het CCCS neemt een belangrijke plaats in de Engelse jeugdsociologie in. Zij is echter weinig systematisch onderbouwd door empirisch onderzoek. Interpretaties van de stijlen zijn gebaseerd op berichtgeving in de media. Daardoor komen vooral de meer spectaculaire vormen ervan aan de orde en wordt het verzetsaspect wat zwaar aangedikt. Subculturen

bevatten echter ook heel duidelijk conformistische elementen. Een onderzoek van McRobbie (1978) onder adolescente arbeidersklassemeisjes toonde bij voorbeeld aan dat hun 'vrouwelijke' stijl niet alleen een vorm van verzet is maar ook een voorbereiding op een toekomstig huisvrouwenbestaan (zie Dieleman, Geurten en Ter Meulen 1980). Overigens geldt dit niet alleen voor arbeidersklassemeisjes. De antropologe De Waal (1989) stelt in haar onderzoek onder een groep middenklasse-meisjes in Nederland vast dat ook zij zich binnen hun eigen subcultuur die kwaliteiten eigen maken die in hun latere leven als volwassen vrouw van hen worden verwacht.

De deels verborgen, deels openlijk naar voren komende marxistische elementen in de theorie van het CCCS over jongerensubculturen hebben de nodige kritiek uitgelokt. Critici stellen onder meer dat de onderzoekers van het CCCS teveel nadruk leggen op het klassenonderscheid. Daarmee zouden ze het feit verwaarlozen dat jongeren uit verschillende klassen de structurele problemen die gepaard gaan met de overgang van kind naar volwassene met elkaar gemeen hebben en dat daarmee de jongerencultuur toch een zekere mate van autonomie heeft (Marsland 1978). De sociale klasse dient volgens deze critici slechts als één van de gedragsbepalende variabelen gezien te worden.

Plaatsen we de theorie van het CCCS tegen de achtergrond van de ideeën van Mannheim, dan zien we dat deze slechts beperkt terug komen. De onderzoekers van het CCCS hebben zich nadrukkelijk gericht op jongeren uit de arbeidersmilieus, als reactie op stromingen in de sociologie die klasseverschillen onder jongeren negeerden of zich te eenzijdig richtten op jongeren uit de middenklassen. Daarmee lijdt echter ook hun theorievorming aan een zekere eenzijdigheid. Er wordt veel aandacht besteed aan de verscheidenheid aan stijlen, maar het gaat daarbij uitsluitend om stijlen onder arbeidersjongeren. Het bestaan van andere generatie-eenheden komt niet aan de orde.¹¹ Bovendien is men geneigd het verzet van arbeidersjongeren als progressief te bestempelen. Uitgesproken conservatieve en zelfs gewelddadige varianten worden genegeerd. Daar komt bij dat ook aan sekseverschillen nauwelijks aandacht wordt besteed. Meisjes blijven in de studies van het CCCS onderbelicht. Juist die sekseverschillen zijn echter belangrijk. Uit diverse onderzoeken, waaronder dat van Hazekamp (1985), blijkt dat naarmate jongens zich uitdrukkelijker onder-elkaar organiseren, ze zich masculiner gaan gedragen. Meisjes moeten daarbij sterk voldoen aan het traditionele beeld van vrouwelijkheid. De invloed van subculturen van jongeren uit de arbeidersklasse op het historische veranderingsproces wordt door de onderzoekers van het CCCS zeer gering geacht. De maatschappelijke orde blijft zoals zij is, de subculturen zijn slechts rebellie in de marge. Dit laatste komt bekend voor, de functionalisten beweerden dat eveneens.

8. Slot

Via de CCCS-studies en hun kwalificatie van leefstijlen van jongeren uit de arbeidersklasse als marginale culturele verschijnselen zijn we zo weer terug bij de meta-theoretische uitgangspunten van het functionalisme (paragraaf 3). In beide benaderingen komen specifieke levensstijlen van jongeren vooral voort uit aanpassingsproblemen; bij de functionaristen gaat het om aanpassing aan de complexiteit en zakelijkheid van de 'volwassenenwereld', bij de CCCS-onderzoekers om aanpassing aan de moderne massamaatschappij waarin de arbeidersklasse macht, status noch toekomstperspectieven heeft. De subculturen van jongeren zijn pogingen oplossingen te vinden voor overgangsproblemen (functionalisme) of uitingen van verzet tegen de onontkoombare onderwerping (CCCS). Zoals we zagen, hebben ze in beide theorieën weinig betekenis voor het historische veranderingsproces.

Ondanks enorme verschillen tussen de besproken theorieën blijken er zo ook verrassende overeenkomsten te zijn. Naast genoemde overeenkomst in de functionalistische en de subculturele theorie (CCCS), waarbij extremen elkaar naderen, zijn er bij voorbeeld nog die tussen generatie- en post-adolescentiestudies (zie paragrafen 4 en 5). Beide richtingen leggen de nadruk op de vooral na de Tweede Wereldoorlog in de westerse landen sterk gewijzigde sociaal-economische en culturele condities als oorzaak van de opkomst van geheel nieuwe leefstijlen onder jongeren. De post-adolescentiestudies richten zich daarbij alleen op de hoger opgeleide jongeren uit de middenklasse, terwijl de generatiesociologen meer een gehele groepering jongeren van een bepaalde periode in ideaaltypische termen en als 'generatie' (in de zin van een ook na de formatieve jaren beklivende levensstijl) interpreteren. Het zijn juist deze twee benaderingen die de mogelijk actieve betekenis van jongerensubculturen voor historische verandering erkennen. Zij gaan daarbij echter niet zover als Mannheim, die levensstijlen van jongeren ziet als gevitalseerde en vernieuwde uitdrukkingen van tot dan toe latente culturele onderstromen.

Functionaristen en generatiesociologen hebben weer gemeen dat zij nauwelijks aandacht schenken aan de diversiteit van jongerenculturen in dezelfde periode. In die zin zijn deze theorieën geformuleerd op een zeer algemeen niveau. Het zijn vooral de studies over post-adolescentie en de neo-marxistisch georiënteerde theorieën die de jongeren in dat opzicht meer genuanceerd benaderen. Zij zijn echter in een ander opzicht weer eenzijdig te noemen, waar zij zich beperken tot specifieke categorieën (hoger opgeleide middenklasse-, respectievelijk kansarme arbeidersklassejongeren). De onderzoekers van het CCCS besteden daarbij verreweg de meeste aandacht aan de verscheidenheid aan subculturen binnen de door hen bestudeerde categorie. Deze worden overigens wel algemeen verklaard vanuit het in de moderne Engelse massa-maatschappij enigszins

versluisde klassenconflict. De verscheidenheid ontstaat door de naar locatie en periode verschillende demografische, sociaal-economische en politieke condities.

Geen van de theoretische benaderingen doet recht aan Mannheims begrip van de uiteenlopende, soms polair tegengestelde generatie-eenheden binnen een generatiesamenhang. Van de functionalisten valt niet anders te verwachten, zij zien de vorming van jongerenculturen als een levensfaseprobleem en niet als een generatieprobleem of een aanzet tot sociale veranderingen. De generatiesociologen zouden hier meer aandacht aan hebben kunnen besteden. Veel misverstand was uitgebleven als zij in plaats van ideaaltypische beschrijvingen van generatiesamenhangen ('generaties' in hun terminologie), ideaaltypische beschrijvingen van generatie-eenheden hadden gegeven.

Met het hier gepresenteerde overzicht hebben we gepoogd de globale lijnen te schetsen in de theoretische benaderingen van jongeren in de overgangsfase van jeugd naar volwassenheid. Typisch empirisch gerichte onderzoeken kwamen daarbij nauwelijks aan de orde, mede omdat deze veelal direct en ad hoc op maatschappelijke problemen gericht waren en nauwelijks samenhang vertonen. Voor beperkte perioden, probleemgebieden en geografische eenheden zijn overigens wel overzichten beschikbaar; zie noot 2. Op de Vlaams-Nederlandse studiedagen voor sociologen en antropologen in april 1988 te Antwerpen werd uitvoerig gewezen op het feit dat dergelijk empirisch onderzoek in België en Nederland onvoldoende theoretisch gefundeerd is (Deliens 1988, Klaassen 1988). Toch zijn er, zoals blijkt uit dit overzicht, interessante theorieën geformuleerd die als referentiekader voor concreet onderzoek kunnen dienen. Hoewel deze theorieën zoals we hebben gezien onderling zeer verschillend zijn, kunnen ze elkaar goed aanvullen. Elementen uit de verschillende theorieën te zamen kunnen een vollediger interpretatie van uiteenlopende levensstijlen onder jongeren, van jongerenverzet en van sociale verandering bieden.

Noten

1. In de literatuur worden vaak de termen 'jeugd' en 'jongeren' door elkaar gebezigd. Beide termen hebben ook geen eenduidige betekenis. Soms duidt men met 'jeugd' op middelbare scholieren tot 15 à 16 jaar en wordt de aanduiding 'jongeren' gebruikt voor de daarop volgende leeftijdscategorie. Andere keren bedoelt men met 'jongeren' de brede categorie 10- tot 20-jarigen. Wij zullen in dit artikel zoveel mogelijk de term 'jongeren' gebruiken als we het hebben over mensen in de overgangsfase tussen jeugd en volwassenheid. Deze overgangsfase is deels historisch-maatschappelijk en cultureel bepaald. Zij is daarom niet precies als een leeftijdscategorie af te bakenen. In de huidige westerse samenlevingen is zij, ruim genomen, wellicht het best te traceren tussen het vijftiende en het vijfentwintigste levensjaar.

2. Voor een inventarisatie van Nederlands jeugd- en jongerenonderzoek verwijzen we naar Abma (1986). Een inventarisatie van Westduits jeugd- en jongerenonderzoek is te

vinden bij Cremers (1987a, 1987b). Enkele recente voorbeelden van genoemd leefwereld-onderzoek zijn Hazekamp (1985) en De Waal (1989). Dit onderzoek is niet typisch sociologisch, het bevat belangrijke elementen uit andere disciplines, zoals de sociaalpedagogie en de antropologie. In dit overzicht zal het leefwereldonderzoek dan ook slechts summier aan de orde komen.

3. Als voorbeeld noemt hij daarbij de jeugd uit de Pruisische steden rond 1800. Deze vormde met de Pruisische boerenjeugd een generatielocatie omdat zij opgroeide in dezelfde sociaal-historische ruimte. De stadsjeugd was echter veel meer blootgesteld aan de sociale en intellectuele uitdagingen van de culturele destabilisatieprocessen die zich in die tijd voordeden, dan de jongeren van het sterk geïsoleerde platteland.

4. Een mogelijkheid die Mannheim slechts kort noemt en waar hij niet nader op in gaat, is dat er binnen een bepaalde generatiesamenhang ook generatie-eenheden kunnen ontstaan die in nauw verwante richting gaan, maar van elkaar verschillen naar cultuurgebied. In verband daarmee is Petersen (1930) te noemen, die wijst op de mogelijkheid van het ontstaan van bij voorbeeld progressieve generatie-eenheden in de politieke, filosofische en literaire sector.

5. Een van de belangrijkste controversen in de jeugdsociologie van de jaren zestig was dan ook de vraag of er zoiets bestaat als een aparte subcultuur van de jeugd. De socioloog Coleman (1961) concludeerde op basis van onderzoek onder Amerikaanse schooljeugd dat jongeren voor wat betreft normen, waarden en omgangsvormen zodanig verschillen van volwassenen dat inderdaad gesproken kan worden van een eigenstandige subcultuur. Andere auteurs hebben deze bevindingen tegengesproken (zie Allerbeck en Rosenmayr 1976).

6. De plotselinge opkomst van protestbewegingen in de jaren zestig deed overigens bij allerlei beoefenaren van sociale wetenschappen een hernieuwde belangstelling ontstaan voor jongeren en het generatieconcept. De idee kwam op dat de sociale onrust van die jaren het gevolg was van een steeds breder wordende generatiekloof. Het traditionele socialisatieproces zou niet meer adequaat functioneren in een periode van snelle sociale verandering en technologisering van de samenleving, waardoor de grote verschillen in waardenoriëntaties tussen jongeren en ouderen zouden zijn ontstaan (Friedenberg 1965, Laufer 1972).

7. We behandelen hier slechts enkele belangrijke auteurs. Zie voor een uitvoerig overzicht van generatietheorieën en generatieonderzoek Bengtson, Furlong en Laufer (1974). Zie verder ook Jaide (1988), die een beeld schetst van de geschiedenis van de Duitse jeugd van 1871 tot 1985 en daarbij ingaat op processen van generatievorming en het vraagstuk van de generatiewisseling.

8. Matthijssen c.s. (1986) wijzen erop dat jongeren in de loop van de jaren zeventig in economisch opzicht conservatiever zijn geworden. Deze trend is onder de gehele bevolking zichtbaar, maar bij jongeren het sterkst. In cultureel opzicht echter, waar het gaat om opvattingen over burgerlijke vrijheden, gezin en privésfeer en rolverhoudingen tussen man en vrouw, zijn jongeren juist sterk progressief, sterker nog dan de ouderen, die in de loop van de jaren zestig op dit gebied eveneens in progressieve richting zijn opgeschoven.

9. Becker (1985) beschrijft op basis van dit gegeven vier opeenvolgende generaties die in Nederland in de jaren tachtig te onderscheiden zouden zijn. Zijn interessante generatietheorie sluit nauw aan bij Mannheims theorie over formatieve ervaringen en generatievorming. We behandelen haar hier evenwel niet uitvoerig, omdat Becker het niet specifiek over jongeren heeft maar meer over generatievorming in het algemeen.

10. Vooral in de jaren vijftig nam de kritiek op dit elitaire cultuurbegrip toe, onder andere van de kant van Hoggart (1958) die in zijn werk *The uses of literacy* de alledaagse cul-

tuur van de arbeidersklasse in industrieel Midden-Engeland beschreef. Hoggart schetste het gevecht van de arbeidersklasse om het behoud van de eigen identiteit en humaniteit in de naoorlogse periode toen zij als gevolg van de voortgaande economische en technologische ontwikkeling een steeds meer uniforme en geestdodende levensstijl kreeg opgedrongen. De vestiging van een massacultuur was volgens hem het resultaat van aanpassing en weerstand van die klasse.

11. Met uitzondering van een onderzoek van Willis (1978) naar hippies.

Geraadpleegde literatuur

- Abma, R., Cultuur en tegencultuur in het Nederlands jeugdonderzoek. In: M. Matthijsen e.a., *Beelden van Jeugd*. Wolters-Noordhoff, Groningen 1986.
- Allerbeck, K., en L. Rosenmayr, *Einführung in die Jugendsoziologie*. Quelle und Meyer, Heidelberg 1976.
- Andriessen, H.C.I., *Volwassenheid in perspectief. Een inleiding tot de psychologie van de volwassen levensloop*. Dekker & Van de Vegt, Nijmegen 1984.
- Becker, H.A., Generaties. *Hollands Maandblad*, 4 (1985): 14-25.
- Becker, H.A., Generaties en sociale dynamiek. *Sociologisch Jaarboek*, (1987): 112-129.
- Becker, H.A., Generationen, Handlungsspielräume und Generationspolitik. In: A. Weymann (Hrsg.), *Handlungsspielräume und Untersuchungen zur Individualisierung und Institutionalisierung von Lebenslaufen in der Moderne*. Ferdinand Enke Verlag, Stuttgart 1989.
- Bengtson, V.L., M.J. Furlong en R.S. Laufer, Time, Aging, and the Continuity of Social Structure: Themes and Issues in Generational Analysis. *Journal of Social Issues*, 30 (1974): 1-30.
- Bettelheim, B., The problem of generations. In: E.H. Erikson (red.), *Youth; change and challenge*. Basis Books, New York 1963.
- Brentjens, H.J.H., *Visies op jeugd*. Van Loghum Slaterus B.V., Deventer 1978.
- Brounts, B., Ritueel verzet en wetenschappelijk ritueel. *Te Elfder Ure*, 35 (1984): 573-593.
- Cobben, N., Theoretische betekenis van de begrippen kohort en generatie. *Sociale Wetenschappen*, 1 (1977): 2-31.
- Cohen, P., Subcultural Conflict and Working Class Community. In: J. Raynor, E. Harris, (red.), *The City Experience*. The Open University, Londen 1977.
- Coleman, J., *The Adolescent Society*. The Free Press of Glencoe, Glencoe 1961.
- Comte, A., *Cours de philosophie positive. Discours sur l'esprit positif*. Garnier, Parijs 1949.
- Cremers, J., Jeugdonderzoek in West-Duitsland 1. *Jeugd en samenleving*, 17 (1987a): 78-88.
- Cremers, J., Jeugdonderzoek in West-Duitsland 2. *Jeugd en samenleving*, 17 (1987b): 366-382.
- Deliens, L., Jeugdonderzoek in Vlaanderen: een balans. In: M.B. Borghardt, C.J.M. Corver en E. Lissenberg, *Sociale problemen in België en Nederland*. Amsterdam, SISWO, 1988.
- Dieleman, A., M. Geurten en R. ter Meulen, Meisjes en jongenskulturen in Engeland. *Psychologie en Maatschappij*, 13, (1980): 493-513.
- Dilthey, W., Novalis. *Preussische Jahrbücher*, Band 15, juni 1865: 596-650.
- Dilthey, W., Über das Studium der Geschichte der Wissenschaften vom Menschen, der

- Gesellschaft und dem Staat. In: *Gesammelte Schriften* V. Teubner, Stuttgart 1968.
- Eisenstadt, S., *From Generation to Generation*. The Free Press, New York 1964.
- Erikson, E.H., *Identity: Youth and crisis*. Norton, New York 1968.
- Faber, H., *Jonge volwassenen*. Gooi en Sticht, Hilversum 1978.
- Felling, A., en J. Peters, Conservatisme in Nederland nader bekeken. *Mens en maatschappij*, 59 (1984): 339-362.
- Fischer, A., R. Fischer, W. Fuchs en J. Zinnecker, *Jugend '81: Lebensentwürfe, Alltagskulturen, Zukunftsbilder*. Leske & Budrich GmbH, Opladen 1982.
- Friedenberg, E., *Coming of age in America*. Vintage, New York 1965.
- Frith, S., *Jeugsociologie*. Wolters-Noordhoff, Groningen 1987.
- Griese, H.M., *Sozialwissenschaftliche Jugendtheorien*. Beltz Verlag, Weinheim und Basel 1977.
- Hall, S., en T. Jefferson, *Resistance through Rituals*. Youth subcultures in post-war Britain. Hutchinson Publishing Group, Londen 1975.
- Hazekamp, J., *Rondhangen als tijdverdrijf. Over het onder-elkaar-zijn van jongens en meisjes in de vrije tijd*. VU Uitgeverij, Amsterdam 1985.
- Hessen, J.S. van, *Samen jong zijn. Een jeugsociologische verkenning in gesprek met vorigen*. Van Gorcum, Assen 1964.
- Hoggart, W., *The Uses of Literacy*. Pelican, Harmondsworth 1958.
- Inglehart, R., *The silent revolution: Changing values and political styles among western publics*. Princeton University Press, New Jersey 1977.
- Inglehart, R., Value priorities and socioeconomic change. In: S.H. Barnes, en M. Kaase (e.a.), *Political action: mass participation in five Western democracies*. Sage Publications, Beverly Hills Ca 1979.
- Jaide, W., *Generationen eines Jahrhunderts*. Leske & Budrich GmbH, Opladen 1988.
- Keniston, K., *Young radicals: notes on committed youth*. Hartcourt, Brace & World, New York 1968.
- Keniston, K., Youth: A 'new' stage of life. In: H.V. Kraemer, *Youth and Culture: A Human-Development Approach*. Brooks/Cole Pub. Co., Monterey, Calif. 1974.
- Klaassen, C.A.C., Jeugd tussen bezorgdheid en verzorging. In: M.B. Borghardt, C.J.M. Corver en E. Lissenberg, *Sociale problemen in België en Nederland*. Amsterdam, SISWO, 1988.
- Kreutz, H., en F.D. Heyt, *Sociologie van de jeugd*. Het Wereldvenster, Bussum 1981.
- Lasch, C., *The culture of narcissism: American life in an age of diminishing expectations*. Warner Brooks, New York 1979.
- Lans, J. van der, Beeldvorming over de jeugd. *Psychologie en maatschappij*, 13 (1980): 461-479.
- Laufer, R., Sources of generational conflict and consciousness. In: P.G. Altbach en R.S. Laufer (red.), *The new pilgrims: Youth protest in transition*. David McKay Company inc., New York 1972.
- Lessing, H., en M. Liebel, *Jugend in der Klassengesellschaft. Marxistische Jugendforschung und antikapitalistische Jugendarbeit*. Juventa, München 1975.
- Mannheim, K., Das Problem der Generationen. *Kölner Vierteljahresheft für Soziologie*, 7 (1928-1929): 154-184 en 309-330.
- Mannheim, K., Das Problem der Generationen. In: K. Mannheim, *Wissensoziologie*. Hermann Luchterhand Verlag, Berlin 1964.
- Marsland, D., *Sociological Explorations in the Service of Youth*. NYB, Leicester 1978.
- Matthijssen, M., W. Meeus en F. van Wel, *Beelden van Jeugd*. Wolters-Noordhoff, Groningen 1986.

- McRobbie, A., Working Class Girls and the Culture of Femininity. In: Woman's studies group (CCCS), *Women Take Issue*. Hutchinson, Londen 1978.
- Meeus, W., Adolescent rebellion and politics. *Youth & Society*, 19 (1988): 426-434.
- Meyers, F., en M. Du Boy-Reymond (red.), *Op zoek naar een moderne pedagogische norm. Beeldvorming over de jeugd in de jaren vijftig: het massajeugdonderzoek (1948-1952)*. Acco, Amersfoort/Leuven 1987.
- Murdock, G., en R. McCron, Youth and Class: The Career of a Confusion. In: G. Mung-ham en G. Pearson (red.), *Working Class Youth Culture*. Routledge and Kegan Paul, Londen 1976.
- Parsons, T., Age and Sex in the Social Structure of the United States. *American Sociological Review*, 7 (1942): 604-616.
- Parsons, T., Youth in the context of American society. In: E.H. Erikson (red.), *Youth, change and challenge*. Basic Books, New York 1963.
- Petersen, J., Die literarischen Generationen. In: E. Ermatinger (red.), *Philosophie der Literaturwissenschaft*. Junker und Dünhaupt Verlag, Berlijn 1930.
- Roberts, C.W., Tracing formative influences on event recall: A test of Mannheim's sensitivity hypothesis. *Social Forces*, 65 (1986): 74-86.
- Schäfers, B., *Soziologie des Jugendalters*. Leske Verlag + Budrich GmbH, Opladen 1985.
- Schelsky, H., *Die skeptische Generation*. Eugen Diederichs Verlag, Düsseldorf-Keulen 1957.
- Snippenburg, L. van, en P.G.J. Hendriks Vettehen, *Youth in transition to adulthood: Differential changes in sociocultural and political values in a decade of 'embourgeoisement'*. Paper for the Workshop 'Life Histories and Generations', NIAS, Wassenaar 1989.
- Tenbruck, F.N., *Jugend und Gesellschaft. Soziologische Perspektiven*. Verlag Rombach, Freiburg 1962.
- Tippelt, R., en U. Becker, *Jugendforschung in der Bundesrepublik. Ein Bericht des SINUS-Instituts*. Leske & Budrich, Opladen 1984.
- Touraine, A., *De post-industriële maatschappij. Geboorte van een geprogrammeerde samenleving*. Het Wereldvenster, Baarn 1971.
- Waal, M. de, *Meisjes: een wereld apart*. Boom, Meppel/Amsterdam 1989.
- Willis, P., *Profane Culture*. Routledge and Kegan Paul, Londen 1978.